

ΠΟΔΟΤΑΣ - ΑΠΟΔΟΤΗΣ
ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΧΩΡΙΟΝ ΤΟΥ «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ»

Εἰς τοὺς στίχους Δ 773 - 800 τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» περιγράφονται τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν γραμμάτων, ἅτινα ἔστειλεν ὁ ἐν ἔξορίᾳ ἥρωας τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν «Ἐγριπο», ὅπου μετὰ περιπλανήσεις εἶχε καταφύγει (Δ 773), πρὸς τὸν πατέρα του, κυρίως δὲ πρὸς τὸν φίλον του Πολυδῶρον ἐπιθυμῶν νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς Ἀρετούσης, ὧς ἤδη εἶχον συμφωνήσει (Γ' 1659 - 1660 καὶ Γ' 1671 - 1676).

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν στίχων Γ' 1689 - 1690¹, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος, ἀναχωρῶν διὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἔξορίας, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἓνα μόνον ἐκ τῶν δούλων, προφανῶς τὸν πλέον ἐμπιστον, ὧς ἄλλωστε δεικνύουσι καὶ οἱ στ. 777 - 778. Διὰ τοῦ δούλου του τούτου, φέροντος τὸ συμβολικόν, ὧς περίπου συμβολικὰ εἶναι ἅπαντα τὰ ὀνόματα τοῦ «Ἐρωτοκρίτου»², ὄνομα Πιστένης³, ὁ Ἐρωτόκριτος ἔπεμψε τὰ δύο γράμματα εἰς τὸν πατέρα του καὶ τὸν Πολυδῶρον. Ὁ Πιστένης οὗτος, ὧς ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς περαιτέρω ἡ γραφὴς τοῦ ποιητοῦ, ἐκτελεῖ εὐσυνειδήτως τὴν παραγγελίαν τοῦ κυρίου του, παραδίδει τὰ γράμματα εἰς τὸν προορισμὸν των, ἀναμένει ἐπὶ μίαν ἡμέραν καὶ φέρει πάλιν ὀπίσω εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πολυδῶρου.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω διακρίνει τις τὴν πρόθεσιν τοῦ ποιητοῦ νὰ προβάλῃ μετὰ τῆς γνωστῆς στοργῆς, μεθ' ἧς διαγράφει τοὺς ἥρωάς του, τὴν πιστότητα τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, ἧς τυγχάνει παρὰ τοῦ αὐθέντου του. Κατ' ἀρχὴν τὸ γεγονός ὅτι τοῦτον ἐξέλεξε διὰ νὰ τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὴν ξενιτείαν ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, εἶτα τὸ ὄνομα τοῦτ' αὐτὸ Πιστένης, ὁ σαφέστατος χαρακτηρισμὸς του ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ (Δ 777 - 778):

*Εἶχε ἓνα δοῦλο μπιστικὸ καὶ ἔλεγαν τον Πιστένην,
καὶ δὲν ἐπήφα θάνατο γιὰ τὸν καλόν του ἀφέντην*

¹) Πρὶν ξημερώσῃ ὁ Ρώκριτος μὲ βὰ πολλὴ μισούγει
μ' ἓναν του δοῦλο καὶ πολλοὺς γιὰ τότες δὲ γυρεύγει.

²) Πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Στ ε φ. Ξανθοῦ διδου, Ἐρωτόκριτος, ἔκδοσις κριτικὴ ὑπό—, τύποις Στυλ. Μ. Ἀλεξίου, Ἡράκλειον Κρήτης, 1915 (= Ξανθοῦδ.), σσ. 368 - 371. Ἐπιθι καὶ Στυλ. Ἀλεξίου, Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, «Κρητικὰ Χρονικά», ΣΤ' (1952) σσ. 391 - 394.

³) Ἐκ τοῦ ἰταλ. Fidente (= πιστός) κατὰ Κωνστ. Θεοκόχην παρὰ Ξανθοῦδ., σ. 668.

τὰ κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν γραμμάτων, ὡς ἐκθέτει ταῦτα ὁ ποιητής, πᾶσα ἡ κατηγορηματικὴ αὐτῆ ὑποδήλωσις τῆς πιστότητος τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ εἰς μετέπειτα ἀποστολάς⁴, καταδεικνύει ὅτι ἀνωμαλία τις καὶ χαλαρότης τοῦ νοῦ ἐπισυμβαίνει περαιτέρω εἰς τὸν στ. Δ 800, ὅπου ὁ ποιητής, ἀναφερόμενος εἰς τὸν αὐτὸν Πιστένην, γράφει :

κι εἶχεν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουρφοῦ προδότη.

Ὡς ἔχει ὁ στίχος καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως προβληματίζει ἡμᾶς τὸ «προδότη» τοῦ στίχου, καθ' ὅσον βεβαίως εἶναι πάντῃ ἀσυμβίβαστον πρὸς ὅσα προεἶπε διὰ τὸν Πιστένην ὁ ποιητής, νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀποκαλεῖ τοῦτον περαιτέρω κρυφίον τοῦ Ἐρωτοκρίτου προδότην. Ἀποκλειομένης λοιπὸν παντάπασι τοιαύτης ἐρμηνείας, ἔξεταστέον πρῶτον, ἐὰν ὁ στίχος δύναται, τῆς λέξεως «προδότη» διατηρούσης τὴν συνήθη αὐτῆς σημασίαν, νὰ ἐρμηνευθῇ ἄλλῶς πως, καὶ δεύτερον, ἐὰν ἡ λέξις δύναται, πλὴν τῆς συνήθους, νὰ ἔχη καὶ ἄλλην σημασίαν εὐδοῦσαν τὸ νόημα τοῦ στίχου.

Κατὰ τὸν ροῦν τοῦ λόγου θὰ ἀνεμένομεν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐπιμάχου λέξεως «προδότη», ἐτέραν ἔχουσαν νόημα συναφές πρὸς τὸ ἐν στ. Δ 785 διὰ τὸν Πιστένην λεγόμενον «δουλευτής», ἢ τὸ ἐν στ. Ε 1173 διὰ τὸν αὐτὸν «στρατολάτη», χαρακτηρισμὸν δηλονότι ἐκφράζοντα ἰδιότητα τοῦ ὑπηρετοῦντος πιστῶς τὸν κύριον ὑπηρετοῦ. Πρέπει πάντως νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλές, ὅτι ὁ προσεκτικώτατος ἄλλως Κορνᾶρος θὰ ἀπέφυγε τὴν κακόηχον ἐν προκειμένῳ λέξιν «προδότη», ἥτις ἐν πρώτῳ ἀκούσματι ἠχεῖ παραδόξως καὶ αἰφνιδιάζει τὸν ἀναγνώστην. Ταῦτα δὲ διὰ τυχὸν ἀπόπειραν ἐρμηνείας τοῦ στίχου, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος εἶχε τὸν Πιστένην «πολλὰ κουρφοῦ προδότη», οὐχὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῶν ἄλλων. Ἐρμηνεῖα τοιαύτη εἶναι ἄκρως ἀπρόσφορος λογικῶς ἐν τῷ παρόντι: ἐρμηνεύοντες οὕτω, ὑπολαμβάνομεν τὰς ἀποστολάς τοῦ Πιστένου ὡς προδοσίαν ἄλλων, ἐνῶν οἰαδήποτε ἐλευθεριότης χαρακτηρισμοῦ δὲν ἐπιτρέπει βεβαίως αἱ ἀπλαῖ «ἀμπασάδες» τοῦ ὑπηρετοῦ νὰ χαρακτηρισθῶσι προδοσίαι· ἐναντίον τίνος ἄλλωστε; Δὲν ἐπιμένομεν ἐπὶ τούτου πλεόν, ἐμφανοῦς οὔσης τῆς χωλότητος τοιαύτης ἐρμηνείας.

⁴) Στ. Δ 819 - 820 :

*Πολλές βολές τὸ δοῦλόν του ἤπεμπε νὰ μαθάνη
καὶ πάντα τὴ κουρφοῦ γραφὴ ἤβανε σὶ σιβάγι.*

*Ἡ ἐσχάτη μνεῖα τοῦ ὑπηρετοῦ γενήσεται περαιτέρω ἐν στ. Ε 1173 - 1176 :

*Δυὸ μῆνες ἐπεράσανε ἀπὸ τὸ στρατολάτη
σὶν Ἐγριπο ὁ Ρωτόκριτος χωσμένο τὸν ἐκράτει,
κι οὐδὲ μανῆατο οὐδὲ γραφὴ δὲν ἤπεψε νὰ μάθη,
κι ἐλόγιαζε (δηλ. ὁ Πολύδωρος) καθημερονὸ κι ἐθάρρει πὸς ἐχάθη.*

Ὡς πρὸς τὸ ἔαν ἡ λέξις προδότης δύναται ἄλλα νὰ σημάνη πλὴν τῆς σημασίας, καθ' ἣν καὶ σήμερον φέρεται, μικρὰ ἀναδρομὴ εἰς προγενέστερα καὶ σύγχρονα δημώδη κρητικὰ ἢ μὴ κείμενα πείθει ὅτι ἡ λέξις — καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων — οὐδέποτε ἐχρησιμοποιεῖται διὰ νὰ σημάνη τι ἄλλοιόν τοῦ «προδότου», τοῦ προδίδοντος⁵. Ἄλλὰ καὶ τοῦ ρήματος προδίδω, ἡ κυρία σημασία ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις εἶναι αὐτὴ τοῦ «προδίδω», καταδίδω⁶.

⁵) Πρβλ. προχειρῶς: «Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν κ.τ.λ. ἀρχοντισσῶν» (K. Krumbacher, Ein Vulgärgriechischer Weiberspiegel, Verlag der K. Akademie der Wissenschaften, München 1905) στ. 1038, «Ἐρωφίλη» πρ. Δ 666, «Γύλαρις» πρ. Ε 12, «Ζήνων» πρ. Γ 97, 104, 169 καὶ Δ 197, 392, «Στάθης» Ἰντερμ. Β 88 καὶ πρ. Γ 177, 179, «Ροδολίνος» πρ. Α 295, 338, 341 καὶ ἀλλαχοῦ.

⁶) Ἐν αὐτῷ τῷ «Ἐρωτοκρίτῳ»:

Α 759 *ἐτοῦτες οἱ κακὲς ἀρχὲς ποῦν πίβονλα προδίδου*
 Α 1491 *. . . τὴν κόρη ὄσα προδῶσα*
 Α 1758 *γῆ κι ἄλλα κάλλη λυγερῆς πάλι τὸν ἐπροδῶκα*
 Δ 433 *Γιὰ διῶξέ ται τοὶ λογιμοὺς κείνουσ, ποῦν σὲ προδίδου*

Ἐπίσης πρβλ. προχειρῶς «Ζήνωνα» πρ. Δ 219 καὶ «Ροδολίνον» πρ. Α 307 καὶ Δ 115, 116, 140 (προδομένος, η) κ. ἄ. Πλήθος ἔτι συναφῶν τῇ ἐννοίᾳ παραγῶγων ἐκυκλοῖτο ἐκ τῆς κρητικῆς ποιήσεως. Πρβλ. προχειρῶς: «Ζήνωνα» πρ. Δ 365 (προδοσίαν), Γ 192 (προδοσῆς), Δ 194 (προδοσά) καὶ «Ροδολίνον» πρ. Γ 209 (προδοσά) καὶ Δ 104 (προδοση) κ. ἄ. Παρ' «Ἐρωτοκρίτῳ» εὐρίσκομεν καὶ τραϊτοριά (Β 805) ἐξ ἰταλ. traditore = προδότης.

Ἐν μεσαιωνικοῖς τισὶ κειμένοις καὶ δὴ καὶ κρητικοῖς, ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα προδίδω ἐκτὸς τῆς συνήθους αὐτοῦ σημασίας καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ἐνδίδω, ὑποχωρῶ, ὑφ' ἣν καὶ σήμερον ἐνίοτε λέγεται ἐν Κρήτῃ. Πρβλ. Ἐρωτοπαίγνια [ἔκδ. Hesseling - Pernot, Παρίσι - Ἀθήναι (1913)] στ. 628:

*κι ἂν εἶσαι πέτρα ὑπόμμενη ἢ κάστρο νὰ προδώσης,
 ἢ δέσσε τὴν πολυγαπῶ ἀλλὰ σὶὸ θέλημά μου.*

«Ριμάτα κόρης καὶ νέου» (ἔκδ. É. Legrand ἐν Bibliothèque Grecque vulgaire, t. 2me, Paris 1881, σσ. 51 - 57) στ. 103:

Προδώσου τὸ λοιπονιθὲς κι ἄφες τὸ δακνιῶδι

Σαχλήκη (Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι κυροῦ Στεφάνου Σαχλήκη, Carmina graeca medii aevi, edidit Guil. Wagner, Lipsiae MDCCCLXIII σσ. 62 - 78) στ. 361:

*ἐνὸς ἐπαίρνει ἡ πολιτικὴ κι ἄλλοῦ τὰ μεταδίδει,
 ἐναν, σοῦ φαίνεται, κρατεῖ καὶ τῶν παντῶν προδίδει*

Τὸν αὐτὸν (Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι ἔτι καὶ ἀφηγήσεις κυροῦ Στεφάνου Σαχλήκη, Carmina Graeca, ἐνθ' ἄν. σσ. 79 - 105) στ. 615:

*καὶ βλέπετε, καμμιά ἀπὸ σᾶς μὴ πάγη καὶ προδώση
 ἢ τάξιμον ἢ σάμενα τὴν ἀθνετιὰν νὰ δώση.*

(Τὸ προδώση ἐνταῦθα ἐρμηνεύεται «ἐνδώση», ἀλλὰ καὶ «προδώση». Ὁ στίχος διδάσκει ἰκανοποιητικῶς πῶς τὸ προδίδω κατέληξε νὰ σημαίνει ἐνδί-

Τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχόντων, δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι δὲν ἐγράφη «προδότη» εἰς τὸν στίχον ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ποιητοῦ, πιθανώτατον δὲ κρίνομεν, ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, τὰ κείμενα τόσον τοῦ Λονδινείου χειρογράφου⁷, ὅσον καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ἰδιαίτατα τῆς πρώτης τῷ 1713⁸, σφάλλονται καὶ ἔχουσι χρεῖαν ἀποκαταστάσεως, πρὸς ἐπαναγωγὴν τοῦ στίχου εἰς ὁμαλὸν νόημα.

Ἄπορον εἶναι, πῶς προσεκτικὸς ἐρευνητὴς τῆς περιωπῆς τοῦ Ξανθοῦδιδου δὲν ἐπροβληματίσθη ἐπὶ τοῦ στίχου. Οὗτος διετήρησε τὴν ἔξοφθάλμως πλημμελεῖ γραφὴν «προδότη» τοῦ χειρογράφου καὶ τῶν ἐκδόσεων εἰς τε τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐκδοσιν τοῦ ΣΩΒ⁹, περιοριζόμενος νὰ ἀναφέρῃ ἐν τῷ λήμματι «προδοτής» τοῦ λεξιλογίου: «προδοτής, ὁ καὶ προδότης, ὡς καὶ σήμερον ὁ προδίδων, μαρτυρῶν, καταγγέλλων τι, Verräter, A 1156 ἔχουν τὰ μάτια προδοτή¹⁰, Δ 800 καὶ εἶχεν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουρφο προδοτή¹¹ καὶ οἱ δύο τύποι προστετεύονται ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ μέτρου καὶ ὁ δεύτερος ὑπὸ τῆς ρίμας»¹¹. Καὶ ὡς πρὸς τὸν πρῶτον, διελάβομεν εἰς τὴν περιὰ

δω): «Φορτουνατον» (ἔκδ. Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Ἀθήναι 1922) στ. Γ 312:

Ἡ μάνα τῆ με διχωστάς δύσκολο μού τῆ δίδει,

μὰ κείνη δὲ σβάζεται μηδὲ ποσῶς προδίδει.

Τοῦ προδίδω τοῦτου πάντως δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν οὐδ' ἐποιήθησαν ποτέ, δι' εὐνοήτους λόγους, παράγωγοι τύποι, οἵτινες καὶ ὑπάρχοντες κατ' οὐδὲν θὰ ἔλυσιτέλουον ἐν τῷ παρόντι. Τοῦ προδίδω ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις σπανία σημασία ἐν δημοτικοῖς νειμένοις, ἢ τοῦ παράγω. Πρβλ. Κυπριανοῦ ἀρχιμανδριτοῦ κτλ. Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου κτλ. κτλ. Ἐνετίησιν, ἐν ἔτει 1788, παρὰ Νικολάφ τῷ Γλυκεῖ, σ. 29: «Ἡ παραθαλασσία ἐκείνη προδίδει τὴν ρίζαν λεγομένην ριζάρι κοκκίνου χρώματος», καὶ σ. 369: «χοίρους εἰς ἀγέλας προδίδει ἢ νῆσος».

⁷) Ξανθοῦδ. σσ. XII - XX.

⁸) Ξανθοῦδ. σσ. XX - XXVII.

⁹) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἔκδοσις Συλλόγου Ὀφελίμων Βιβλίων, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου ὑπὸ Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Ἀθήναι 1928.

¹⁰) Ὁ δεύτερος οὗτος τύπος προδοτής λέγεται καὶ ἐν Πόντῳ, πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α' σ. 420. Ὁ κατ' ἀναλογίαν πρὸς πλησιόσημα ὀξύτονα εἰς - τῆς (περὶ ὧν πλείονα ἐν ΜΝΕ, Α' σσ. 419 - 420) τονισμὸς τῶν εἰς - τῆς ἐπιδίδει καὶ νῦν ἐν Κεντρ. καὶ Ἀνατ. Κρήτῃ, ὅπου λέγεται χιιστής (ἀλλὰ καὶ χτίστης), Ἀρχαυλῆς (καὶ Ἀρχαύλης), πιστής, (ἐκ τοῦ ἐν ἀχρησίᾳ πότης παρὰ τὸ πίνω - ἔπια) Πρβλ. τὸ παρ' «Ἀποκόπῳ» στ. 350 καὶ «Θυσίᾳ τοῦ Ἀβραάμ» στ. 827 σφαχτῆ (ὁ σφαχτής) (Γ. Μέγα, Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κριτικὴ ἔκδοσις⁹ Ἀθήναι 1954 σ. 232) καὶ τὸ ἐν Λεων. Ζώη, Κρητικαὶ σελίδες, «Κρητικὰ Χρονικά», Η' (1954) σ. 223 «μρ. θοδωρῆ ποδόχη» καὶ περαιτέρω (σ. 224) «Ποδοχτής».

¹¹) Ξανθοῦδ. σ. 678.

πόδας σημείωσιν, στηρίζεται δὲ οὗτος οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ μέτρου ἀλλὰ καὶ μάλιστα λογικῶς, ὡς πρὸς τὸν δεύτερον ὅμως, ἡ ὑπόδειξις ὅτι στηρίζεται ὑπὸ τῆς ρίμας, πρᾶγμα δεικνῦον ὅτι ἤδη εἶχεν ὑποπέσει εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ Ξανθοῦδίδου ἢ ἀνάγκη κριτικῆς ἐνταῦθα παρεμβάσεως, παρεῖλκε πάντη, καθ' ὅσον οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον στηρίζεται ὑπὸ λόγου, ὡς ἀνωτέρω ἤδη ἐξέθεμεν.

Προτείνομεν ὅθεν, ὅπως ἀντὶ «προδότη» ἀναγνωσθῆ «ποδότη», λέξις, ἣτις καὶ τὸ νόημα τοῦ στίχου πληροῖ, ὡς ἐξελέγχεται περαιτέρω, καὶ τὴν ρίμαν φυλάττει ἀλώβητον :

κι εἶχεν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλά κουρῶ ποδότη.

Προτοῦ χωρήσωμεν εἰς τὴν αἰτιολόγησιν τῆς διορθώσεως, ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὰ κατὰ τὴν λέξιν ταύτην.

Ἡ λέξις ποδότας καὶ ποδότης οὐδόλως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἑλληνικὴν καὶ κρητικὴν γραμματείαν. Ἡ πρώτη παρουσία τοῦ «*vocabuli peculiari*»¹³ τούτου εὑρηται ἐν τῷ «Πουολόγω»¹⁴ στ. 528 :

525 *σὴν θάλασσαν ἐπλέαμεν μετὰ πολλοῦ κλυδόνος
καὶ ναύκληρον οὐκ εἶχαμεν νὰ κυβερνᾶ τὸ πλοῖον,
οὐδὲ πενέζην εἶχαμεν νὰ βλέπη τὸ τιμόνιν,
οὐδὲ καὶ ὁ ποδότας μας μαγνήτην νὰ βασιταίη.*

*Επίσης ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ποιήματι «Γαδάρον, Λύκου καὶ Ἄλου-ποῦς διήγησις ὄραία»¹⁴ φέρεται δις ἐν στ. 144 καὶ 146 :

*μιὰν βάρκαν ἐγυρέφασι, πάραντας τὴν εὐροῆκαν,
μέσα σ' αὐτὴν ἐμπήκασιν ὄχι γιὰ νὰ παρέφουν,
140 μὰ πέρα σὴν Ἄνατολὴν διὰ νὰ ταξιδέψουν.
Εὐθὺς ἐκάμαν ἄρμενα, σὶ πέλαιος ἐβγῆκαν
καὶ μαζωκτῆκαν καὶ οἱ τρεῖς, σὴν προῦνην ἀνεβῆκαν
καὶ κεῖ βουλτὰ¹⁵ (sic) ἐκάμασι νὰ οἴξουσι μπαλότα,*

¹³) Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνήκει εἰς τὸν *Leunclavius* παρὰ *Ducange*, *Glossarium ad scriptores* κτλ. σ. 1191α, ὅστις καὶ πρῶτος σημεῖοι τὴν παρουσίαν τῆς λέξεως ἐν τῷ «Πουολόγω».

¹⁴) *G. Wagner, Carmina Graeca, ἐνθ' ἀν. σσ. 179 - 198.*

¹⁵) *Ἀὐτόθι*, σσ. 124 - 140. Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι ἐμφανῶς κρητικῆς προελεύσεως, πρβλ. *Στ. Ξανθοῦδίδην*, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ, (= *Texte und Forschungen etc. No 34*), Ἀθῆναι 1939 σ. 174· τὸ πρᾶγμα πιθανολογεῖ καὶ ὁ *Krumbacher*, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας (μτφ. Γ. Σωτηριάδου) τ. Γ', σ. 196.

¹⁶) Ἀνάγνωθι *βουλὴν* = συμβούλιον, σύσκεψιν. Πρβλ. *Στ. Σαχλίκη*,

διὰ τὰ κάμουν ναύκληρον, τὰ ποίσουν καὶ ποδότα.
 145 Λοιπὸν ὁ λύκος τὰ γενῆ ναύκληρος τοῦ τυχαίνει
 ποδότας ὁ κῦρ γάδαρος μπαλότα τοῦ ἐβγαίνει.

Καὶ ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Κρητὸς Ἀντωνίου Ἀχέλη «Μίλτας πο-
 λιορκία»¹⁶ φέρεται οὕτω δις ἐν στ. 561 καὶ 563:

καὶ ὁ ποδότας ἔλεγεν ψόματα κι εἶδε τὰ ὄσαν
 εἰς τὸ Μιλιάρον ἔσωθεν φοῦστες ποδὸν τὸ φυλάσσαν.
 Οὕτως τὸν ἀνωχότατον ποδότα ἡ δειλία
 ἔκαμε κι ἀμποδίστηκεν Μάλτας ἡ βοηθία

Ἐν ποιήματι Δημητρίου Τάγια τινος ἐν ἐκδόσει «Πορτολάνου»
 τῷ 1573, ἣν ἀναφέρει ὁ Legrand¹⁷, γράφονται μεταξὺ ἄλλων καὶ ταῦ-
 τα ἐν στ. 5 - 10:

5 Ἐμένα τοῦ Δημήτριου Τάγια, ὡς μὲ λέσι,
 — ἄ τὴν Πάργαν εἶμαι—, τὸ λοιπὸν στὸ χέρι μου εἶχε πέσει
 ὁ Πορτολάνος καὶ τιμῆ, λέγω, τῆς ναυτοσύνης,
 ποδότων, καρaboκυρῶν, βιβλίον δικαιοσύνης,
 ναυκλήρων τε καὶ κόμητων καὶ ὅποιος δελετάρει
 10 καὶ ὅποιος ναυτικὴ ἀγαπᾷ, γέρος ἢ παληκάρι.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὸ κύριον σῶμα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, εὐρί-
 σκομεν τὴν λέξιν ἅπαξ παρὰ τῆ «Ἐρωφίλη»¹⁸ ἐν πρ. Γ στ. 52:

τότες γνωρίζει ὁ καλὸς ναύκληρος, μόνο τότες
 τιμοῦνται οἱ κατεχόμενοι κι ἀδυνατοὶ ποδότες,
 γιατί μὲ τέχνη κι ὁ γιολὸς πολλὰς φορὰς νικᾶται
 καὶ κείνος ἀπὸ κυβερνᾶ ψηλώνει καὶ τιμᾶται.

Γραφαὶ...ἔτι καὶ ἀφηγήσεις, ἐνθ' ἀν. στ. 576:

ἔξέβησαν ἀφ' τὴν βουλήν κι οὐδὲ καλά κινήσαν
 καὶ στ. 675:

καὶ τὴν βουλήν τῶν πολιτικῶν παντοῦ διελάλησά την.

καὶ E. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine pe-
 riods, by—, Boston 1870, σ. 315a: βουλή = council.

¹⁶) P. Gentile de Vendosme et Antoine Achelis, Le Siège de Malte par les Turcs en 1565, publié en français et en grec d'après les éditions de 1567 et 1571, par Hubert Pernot, Paris 1910.

¹⁷) Émile Legrand, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par les Grecs aux XVe et XVIe siècles, par—, tome second, Paris 1885, σ. 16. Τὸ προτασσόμενον ποίημα ἐγράφη: στοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτώ καὶ μία (στ. 1).

¹⁸) Ἐρωφίλη, τραγωδία Γεωργ. Χορτάτζη, ἐκδιδομένη ἐκ τῶν ἀρί-
 στων πηγῶν, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου ὑπὸ Στεφ. Ξανθοουδίδου
 (= Texte und Forschungen etc. No 9), Ἀθήναι 1928.

καὶ τρεῖς παρὰ «Ρωδολίνω»¹⁹ ἐν πρ. Α στ. 552 :

*τὸ σκῆπτρόν του ἀνεψήφιστα γιαμιὰ ἔρριξε, καὶ τότες
εἰς τὸ καράβι ἀνέβηκε κι ὤρισε τοὶ ποδότες
μαῦρ' ἄρμενα νὰ βάλουσι, τιμόνι νὰ μὴν πιάσου...*

ἐν πρ. Β στ. 8 :

*ἄμ' ὄλοι σ' ὄλους τοὶ καιροὺς εἰς τὸν ἀέρα κίτζου
γῆ στὸ γιαλὸ μὲ διχωστάς ποδότεαν ἄρμενίζου,*

καὶ ἐν πρ. Β στ. 68 :

*ναύλερος (sic) νὰ 'ν' ἡ τύχη του, καὶ τὸ μελλούμενόν του
ποδότεας, νὰ τὸν ὀδηγοῦ νὰ βροῖ τὸν ἰζακισμόν του.*

Ἄλλο δημοτικὸν κείμενον, πεζὸν τοῦτο, ἐν ᾧ εὐρομεν τὴν λέξιν, εἶναι ἡ «Σύνοψις Ἱστοριῶν» τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν πρώτου ἐκδότου τῆς «Ἐρωφίλης» Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου²⁰, ἧς ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐν Βενετίᾳ τῷ 1637²¹, ὅπου μάλιστα ἔχομεν καὶ ἐρμηνεῖαν αὐτῆς ἐν σ. τνς' γραφομένου : «ἔκαμέν τον ποδότεαν, ἤγουν νὰ τοὺς δείγγη τὲς στράτες»²².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ λ. ποδότεας ὑπῆρξε ναυτικὸς

¹⁹⁾ «Βασιλεὺς ὁ Ρωδολίνος», τραγῳδία συνθεμένη παρὰ Ἰωάννου Ἀναδρέα Τρωίλου, Cum licentia de superiori e privilegio, Ἐνετίησιν παρὰ Ἰωάννη τῷ Ἰουλιανῷ ἀρχιμζ. Τῆς ἐκδόσεως ταύτης μοναδικὸν ἀντίτυπον ἀπόκειται ἐν τῇ Γενναδαίῳ Βιβλιοθήκῃ, οὗ ἀντίγραφον τοῦ Στ. Ξανθουδίδου παρέσχεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Μαν. Μανούσκακας, ὅστις καὶ ἔχει ἐπιληφθῆ τῆς ἐκδόσεως.

²⁰⁾ Νέα Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσα ἕως τὴν νῦν ἔχρονια : Περιέχει δ' ἔτι καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως...παρὰ τοῦ εὐλοβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου, Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ, ἐν ἔτει ἀρχλζ'.

²¹⁾ Ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον νὰ ἐτυπώθῃ πρὸ τοῦ 1650. Πρβλ. D. Russo, Studii Istorice Greco - Române, Opere postumi, t. 1, București 1939, σσ. 87 - 91.

²²⁾ Ἡ λ. καὶ ἐν τῇ νεοελληνικῇ λογοτεχνίᾳ. πρβλ. Θ. Ι. Γρυπάρη Μυκονίου, Ἡ Βοσκοπούλα τοῦ Αἰγαίου πελάγους, συνθεθεῖσα ὑπὸ—, ἐν Πειραιεῖ 1838, σ. 5 :

καθὼς ὅταν ὁ τραγὸς πὸν τότες λὲν ποδότεα

καὶ σ. 7 : *Αὐτὸν προχθὲς πὸν ἔκαμα ποδότεα στὸ μαντρί μου,
σοῦ τὸν χαρίζω, πάρε τον, βοσκὲ τραγουδιστή μου.*

καὶ Λορέντζου Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἐκδ. περ. «Γράμματα», Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 52 : [ἀπὸ τὸν «Προμηθεὺς Λυόμενος» τοῦ Shelley] :

*Στὸ πέλαο, π' οὐρλιαζε, ἀπὸ τὸν ὕπνο του εἰνάγγη
καὶ μ' ἀγωνία ἀπὸ τὸ κατάστρωμα ἐπετάγγη
ἕνας ποδότεας...*

(Ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν).

ὄρος εὐρέως ἐπιδοὺς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ πρῶτως, πηδαλιούχου, ναυηγῶ, «πιλότου» κατὰ τὸ νῦν λεγόμενον²³. Ὁ καθ. Φαίδων Κουκουλές, ἐν πραγματεία περὶ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν²⁴, λέγει ἐν προκειμένῳ: «Μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς ναυτικῆς πυξίδος, εἰς τὰ Βυζαντινὰ καράβια ὑπῆρχε καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς ἰδιαίτερος ναύτης, ποδότας καλούμενος, ὁ τῶν σημερινῶν πιλότος, ὁ καὶ ἐπὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης».

Μετὰ τῆς σημασίας ταύτης ἐθησαυρίσθη ἡ λέξις παρὰ πλείστοις λεξικοῖς παλαιοῖς καὶ νεωτέροις. Παρὰ Ducange²⁵ ἐν λέξει, γράφονται τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «conductum a navarcho, ut index itineris interdium noctuque nobis esset, quem podotam Graeci dicunt, vocabulo peculiari, quod in Pulologo reperitur, vulgus nautarum pelotam vocat». Καὶ ὁ Germano ἐν τῷ ἱταλο-ἑλληνικῷ λεξικῷ (1622)²⁶ ἐρμηνεύει: *podota*, ὁ ποδότας, τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ ὁ Somavera ἐν τῷ «Θησαυρῷ»²⁷. Ἐύρηται ἡ λέξις καὶ παρὰ Weigel²⁸, Βεντότη²⁹, Lowndes³⁰, Σκαρλάτῳ Βυζαντιῷ³¹, Γαζῆ³²,

²³) Ὁ ποδότας - πιλότος, ἐλέγγοτο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ περὶ αὐτῆς ἢ περὶ αὐτῆς πρβλ. Γερασ. Βλάχου, Θησαυρόν, [Ἐνετίησιν 1784, παρὰ Νικολ. Γλυκεῖ], σ. 451α ἐν λέξεσι.

²⁴) Φασίδ. Κουκουλέ, Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ΕΕΒΣ, ΚΑ' (1951), σ. 26.

²⁵) Ducange, ἐνθ' ἄν., σ. 1191α.

²⁶) Girolamo Germano, Vocabolario Italiano et Greco, nel quale si contiene come le voci Italiane si dicano in Greco volgare, com. posto dal p.—. In Roma, per l'herede di Bartolomeo Zannetto, MDCXXII, σ. 331.

²⁷) Alessio da Somavera, Θησαυρός τῆς Ῥωμαικῆς καὶ Φραγκικῆς γλώσσης ἤγουν λεξικὸν κτλ. τυπ. Μιχαὴλ Γκινιάρδ (Guignard), Παρίσι, ἀφθ', σ. 335β ἐν λ. ποδότας, ὁ = *pedotto*· Τοῦ αὐτοῦ, Tesoro della lingua Italiana e Greca volgare ἐν λ. *pedota*, *pedoto*, guida per mare, ποδότας, ὁ. Ἐπιμένομεν εἰς τὴν πλήρη παράθεσιν τῶν λημμάτων τῶν λεξικῶν, διὰ τὰ δειχθῶσιν οἱ τύποι καὶ αἱ σημασίαι τῆς λέξεως.

²⁸) Karl Weigel, Λεξικὸν Ἀπλορωμαϊκόν, Γερμανικὸν καὶ Ἰταλικὸν (Neugriechisches Deutsch - Italiänisches Wörterbuch herausgegeben von Dr.—), Leipzig 1796 ἐν σ. 971α: ποδότας, ὁ, der Führer, Wegmeister, il pedoto, pedotto. Τὸν Weigel ἀκολουθεῖ τὸ Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache, μετὰ προλόγου ὑπὸ Theodor Kind, Leipzig 1841, σ. 276β, ὅπου ποδότης = Führer, Wegmeister, Pilot.

²⁹) Γεωργίου Βεντότου, Λεξικὸν τριγλωσσόν, ἐρανισθὲν τὸ πρῶτον παρὰ—, νῦν δὲ αὐθὺς εἰς φῶς ἀχθέν, ἐπιστasia Σπυροῖδωνος Βλαντιῆ, ἐν Βενετία 1816, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ, σ. 557γ: ποδότας, ποδότης, οὐσ. *pilote*, *pilota*, *pedotta*.

Legrand⁸⁰, Περίδη⁸⁴ καὶ εἴ τινη ἄλλω⁸⁶, παρ' οἷς πᾶσι ποδότης - ης ὁ προφρεὺς ἀλλὰ καὶ καθόλου ὁ ὀδηγός.

Περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς λέξεως, εἰάν παραδράμωμεν τὴν παρὰ Σκαρλάτω Βυζαντίῳ ἀκροσφαλεστάτην ἐκ τοῦ ποδηγέτης παραγωγὴν⁸⁰, πρῶτος διέλαβεν ὁ Gustav Meyer⁸⁷ σχετίσας τὰ ποδότης - ης τῷ ἰταλ. *pedotta* > ποδότης κατὰ παρενμολογίαν πρὸς τὸ πούς. Δεύτερος περὶ τῆς λέξεως διέλαβεν ὁ καθ. Μαν. Τριανταφυλλίδης⁸⁸, ὅστις σχετίσας ταύτην ὁμοίως τῷ ἰταλ. *pedot(t)a*, προухώρησεν εἰς τὴν ἐν τούτῳ διακρίβωσιν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, θεωρήσας δηλονότι τὸ ἰταλ. *pedot(t)a* δάνειον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ἕξ ἑλλην. *πηδότης παρὰ τὸ πηδόν (-άλιον), ὅπερ κατόπιν ἀνεφάνη ἐν τῇ μέσῃ καὶ

⁸⁰) I. Lowndes, A modern Greek and English Lexicon, by the rev.—, Corfu 1837, σ. 511α: ποδότης, a pilot, a boatswain, καὶ ποδότης, a steersman' ἐπίσης, Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Γραικικῆς γλώσσης, παρὰ τοῦ αἵδεα. Ἰ. Λάουνδς, Corfu 1877, σ. 376β, ἐν λ. pilot, ὁ ναύκληρος, ὁ ποδότης, ὁ προφράτης.

⁸¹) Σκαρλάτου Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, ὑπὸ—, ἐκδ. Β', Ἀθήνησι 1857, σ. 295α, ἐν λ. ποδότης: ὁ ἰταλ. πιλότος ἀπὸ τοῦ ποδηγέτης κατὰ Παπαδόπουλον, προφρεὺς καὶ προφράτης, ναυστόλος, ναυηγός, *pilote*.

⁸²) Ἀνθίμου Γαζῆ, Λεξικὸν τῆς ἑλλην. γλώσσης, τ. Β' Βιέννη 1836, ἐν λ.: ποδότης = καθηγεμών, ὀδηγός. Τουρκ. κουλαγούζος.

⁸³) Ém. Legrand, Nouveau dictionnaire grec moderne - français, par—, Paris 1892, ἐν σ. 720β: *ποδότης, ὁ et ποδότης, ὁ, *pilote*.

⁸⁴) Π. Μ. Περίδου τοῦ Κρητός, Λεξικὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ἰταλικὸν κτλ. Ἐρμούπολις 1854 ἐν λ.: ποδότης, ου κτλ. (Προφρεὺς, Προφράτης, Ναυηγός' «Πιλότος») *piloto*.

⁸⁵) Περ. «Πανδώρα», τ. ΙΕ' (1864) φυλλ. 338. Συλλογὴ λέξεων, φράσεων καὶ παροιμιῶν, σ. 33α: «τοῦ ἕκαμε τὸν ποδότη», τὸν ὀδηγόν. Πέτρου Βλαστοῦ, Συνώνυμα καὶ συγγενικά, Ἀθήνα 1931, σ. 308, ἐν λ. πιλότος, ποδότης. Ἐπίσης, Λεξικὸν Ἑλλην. γλώσσης, ἐκδ. «Πρωίας», σ. 1912β ἐν λ. ποδότης = ναύκληρος, πηδαλιούχος, λοστρόμος' Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τ. Ι', σ. 751: ποδότης = ναύκληρος λοστρόμος' ΜΕΕ, Κ', σ. 398α: ποδότης, πλοηγός, κυβερνήτης πλοίου, πηδαλιούχος' πρβλ. καὶ Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης, ἐκδ. Δ. Δημητράκου, Ζ' σ. 5912β.

⁸⁶) Σκαρλάτου Βυζαντίου, εἰνθ' ἀν.: «κατὰ Παπαδόπουλον ἐκ τοῦ ποδηγέτης». Ἡ συγκεχυμένη καὶ ἀόριστος αὕτη ἀναφορά, ἦν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διελέξωμεν περὶ αὐτῆς, εἶναι ἄλλως ἀναξία πλείονος λόγου.

⁸⁷) Gustav Meyer, Neugriechische Studien, Wien 1895, IV, σ. 72: ποδότης, «Wegweiser, Som(avera), Legr(and), it. *pedotto* mit Anlehnung an πούς.

⁸⁸) M. Triantaphyllidis, Lehnwörter der Mittelgriechischen Vulgärliteratur, Marburg 1909, σσ. 16 καὶ 169.

νέα ἑλληνικῇ μετὰ παρετυμολογίαν³⁹ ὡς ποδότας καὶ ποδότης⁴⁰.

Ἄναιρεικὴ τῶν ὡς ἄνω γνωμῶν ὑπῆρξεν ἢ προσφορὰ τοῦ καθ. I. Βογιατζίδου εἰς τὰ τῆς λέξεως⁴¹, ξρειδομένου εἰς νεοελληνικά διαλεκτικά στοιχεία καὶ διδάξαντος τὴν ἐκ τοῦ ἀρχ. ἑλλην. ἀποδίδω > ἀποδότης κατ' εὐθείαν, καταγωγὴν. Ὁ I. Βογιατζίδης ἐσχέτισε σημασιολογικῶς τὸ ἐν Μάνη ἀποδότης καὶ Τσακωνία ἀπαδότα (=ὁ πηλοφόρος, ὁ ἄλλως πουργός) πρὸς τὰ ποδότας -ης (=πρωρεύς, ὀδηγός), ἐπαγόμενος ὅτι: «τὶ ἄλλο πρᾶττει καὶ ὁ σημερινὸς πηλοφόρος παρὰ, ἀφοῦ παραλάβῃ παρὰ τοῦ κατεργαζομένου τὸν πηλὸν ποσότητὰ τινα μεταφέρει αὐτὴν εἰς τοὺς κτίστας καὶ ἀποδίδει ὅ,τι παρέλαβε· τί ἄλλο δὲ καὶ ὁ ποδότας μιᾶς μοίρας λ. χ. στρατιωτῶν, παρὰ, ἀφοῦ παραλάβῃ παρὰ τοῦ μοιράρχου τὴν μοῖραν ταύτην, ἢ ὁ ποδότας τοῦ πλοίου παρὰ τοῦ ναυκλήρου τὸ πλοῖον τοῦτο, ὀδηγεῖ διὰ μέσου ὄλων τῶν δυσχωριῶν καὶ ὄλων τῶν κινδύνων καὶ ἀποδίδει ὅ,τι ἐνεπιστεύθησαν αὐτῷ εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, εἰς τὸν λιμένα; Ἴδου πῶς ὁ ἀποδότης τῆς Μάνης καὶ ὁ ποδότης (=πρωρεύς) τῶν Κυθήρων σχετίζονται σημασιολογικῶς»⁴². Τὴν γνώμην τούτην ἠσπασθήσαν οἱ ἔκτοτε περὶ τῆς λέξεως διαλαβόντες⁴³. Χωρῶν δὲ ὁ Ἱ. Βογιατζίδης ἔτι περισσότερον, μὴ δυνάμενος νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν τύπον ποδότας, ὅστις εἶναι καὶ ὁ πλέον συνήθης, ἐδέχθη τὴν ἐπὶ τούτου ἐπίδρασιν τοῦ ἱταλ.

³⁹) Ἀὐτόθι, σ. 16: pedotta > ποδότας, ist auch durch Volksetymologie zu erklären (|| πόδι): ἀμέσως κατωτέρω πάντως ὁμιλεῖ περὶ assimilation an o.

⁴⁰) Πρβλ. κυρίως B. E. Vidos, Storia delle parole marinaresche italiane passate in francese, Firenze 1939, σσ. 533 - 535, ὅπου γίνεται εὐρὺς καὶ διεξοδικὸς λόγος περὶ τῆς λέξεως καὶ παρέχεται πληρεσιᾶτῃ βιβλιογραφία. Ad. Maidhof, Neugriechischen Rückwandre aus den romanischen Sprachen unter Einschluss des lateinischen (= Texte und Forschungen etc. No 10), Athen 1931, σ. 5 καὶ H. Kahane, Zur Neugriechischen Seemannsprache anlässlich Vidos parole marinaresche, Byzant. Neugriech. Jahrbücher, 15 (1939), σσ. 99 καὶ 106 - 107. Ὁ Hubert Pernot, Études de linguistique néohellénique, t. III (Textes et lexicologie des parlers de Chio), Paris 1946 σ. 509, χωρὶς εἰς οὐδένα νὰ ἀναφέρηται, γράφει: ποδότας, «pilote» it. pedota a en grec influence de πόδι.

⁴¹) Ἱ. Βογιατζίδου, Σύμμικτα λεξικογραφικά. 3. πιλότος - ἀποδότης ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ, 4, παράρτημα KZ' τόμου «Ἀθηνᾶς», σσ. 123 - 125.

⁴²) Ἀὐτόθι, σ. 124.

⁴³) Β. Φ[άβης], ἐν ΜΕΕ, Ε', σ. 129α, ἐν λ. ἀποδότης. Μ. Φιλήνας, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Γ' σ. 212, Στέφ. Ξανθοῦ διδης, Ἐρωφίλη, ἐνθ' ἀν. σ. 163, Νικ. Ἀνδριώτης, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθήνα 1951, σσ. 202 καὶ 197.

pedot(t)a και πιθανολογεί την εκ του ἑλλην. ἀποδότης καταγωγήν του ἰταλικοῦ και τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ ⁴⁴.

Ἐν τούτοις ὁ ἔλεγχος τῶν τύπων τῆς λέξεως τῶν σφζομένων σήμερον ἐν τοῖς νεοελλην. ἰδιώμασι πείθει, ὅτι ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον. Ἀπαδότ'ς, θηλ. ἀπαδότρα καλεῖται ἐν Αἰτωλίᾳ ὁ ὀδηγός, μεσίτης, βοηθός ⁴⁵. Ἀπαδότης ἐν Μάνῃ ⁴⁶ και Κιλαμίαις ⁴⁷ και ἀπαδότα ἐν Τσακωνίᾳ ⁴⁸ καλεῖται, ὡς προελέχθη, ὁ πηλοφόρος ἐργάτης. Ἀποδότης δὲ καλεῖται ἐν Θράκῃ (Σουφλί) «γεωργικὸν ἐργαλεῖον σιδηροῦν ἐν σχήματι περόνης μὲ στείλεδον ξύλινον, διὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνονται τὰ δέματα τοῦ χόρτου ἢ τῶν σιτηρῶν, σίτου, κριθῆς, σανοῦ και φορτώνονται ἐπὶ ἀμάξης ἢ ἀποτίθενται ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς θημωνιάς ⁴⁹». Ἀφ'ἑτέρου, ποδότης καλεῖται ὁ προφρεὺς, πλότος, ἀλλὰ και καθόλου ὁ ὀδηγός ἐν Κυθήροις ⁵⁰ και Κερκύρα ⁵¹, ἐν ᾧ ποδότης ἐν Ἡπείρῳ ⁵² ὁ ὀδηγός. Ποδότας ταυτοσήμως (προφρεὺς, ὀδηγός) λέγεται ἐν Ἀδριανουπόλει ⁵³, Σάμῳ ⁵⁴, Χίῳ ⁵⁵, Σίφῳ, ἐνθα ἐν χρήσει και ὡς ἐπώνυμον ⁵⁶, Κύθῳ ⁵⁷, Μυκόνῳ ⁵⁸, Μακεδονίᾳ (Καταφύγι) ⁵⁹ και εἴ που ἀλλαχοῦ. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ποδότας καλεῖται «Instrument der Schuster aus einem altem Kamm hergestellt, das als Richtweiser beim Schneiden der Sohle dient» ⁶⁰.

Ἐφ' ὅσον, βεβαίως, ὡς πιστεύεται νῦν, τὸ ἰταλ. pedot(t)a > pedo(t)to, δὲν ἔλκει τὴν καταγωγήν εκ του ἀποδότης, ἀλλ' ἐκ του

⁴⁴) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 125.

⁴⁵) Πληροφορία εκ τῶν Ἀρχείων του Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (= X. 341, σσ. 88 - 89).

⁴⁶) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁴⁷) Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Β', σ. 459α, ἐν λ. ἀποδότης.

⁴⁸) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁴⁹) ΜΕΕ, Ε', σ. 129αβ και ΙΛΑΑ, ἐνθ' ἀν., σ. 459α.

⁵⁰) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁵¹) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵²) Carsten Hoeg, Les Saracatsans, II, σ. 186: ποδότης, pu-dóts masc. «guide» <ital. pedotto.

⁵³) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁵⁴) Ἀπόδοθι, σ. 124. Πρβλ. και Ἐπαμ. Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε' (Σάμος 1887) σ. 122: Ἡ χώρα όπου φαίνεται δὲ θέλει τὸν ποδότα.

⁵⁵) Hubert Pernot, ἐνθ' ἀν., σ. 509.

⁵⁶) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵⁷) Ἀρχεῖα Ἱστ. Λεξ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁵⁸) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵⁹) Απόδοθι, σ. 106.

⁶⁰) Απόδοθι, σ. 106.

ἑλλ. *πῆδότης⁸¹, εἶναι προφανές, ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέρω νεοελληνικοῖς ἰδιώμασιν ἔχομεν δύο διαφόρου προελεύσεως λέξεις, τὴν ἑλλην. ἀποδότης καὶ τὴν ἰταλ. pedo(t)ta > ποδότας > ποδότης, αἵτινες διὰ τὴν ἑγγυτάτην φωνητικὴν καὶ ἐν πολλοῖς σημασιολογικὴν σχέσιν αὐτῶν ἐνίοτε συμφύρονται καὶ συγχέονται. Οὕτω τὸ ἐν Μάνῃ καὶ Καλάμῃ ἀποδότης, οὕτινος ὑπάρχει καὶ τύπος συγκόπτων τὸ ἀρχικὸν α, ποδότης⁸², τὸ Τσακωνικὸν ἀπαδότα καὶ τὸ ἐν Θράκῃ ἀποδότης ἔχουσι ἐμφανεστάτην πρὸς τὸ ἀποδίδω ἐτυμολογικὴν σχέσιν. Τῶν μὲν Πελοποννησιακῶν ἡ ἐννοιολογικὴ ἐξέλιξις σαφῶς ἔχει καταδειχθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βυγιατζίδου, τοῦ Θρακικοῦ δέ, ὀφείλεται νὰ ὁμολογηθῆ ἡ στενὴ πρὸς τὸ ἀποδίδω συγγένεια· εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ τιθέναι τοὺς στάχεις καὶ τὸν ξηρὸν σανὸν ἐπὶ τῆς ἀμάξης ἢ τοῦ σωρεύειν ταῦτα ἐπὶ τῶν θημωνιῶν, ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ ἀποδιδόναι (ὁ ἀποδότης λαμβάνει τοὺς στάχεις κτλ. καὶ τοὺς ἀποδίδει, τρόπον τινά, εἰς τὸν προορισμόν, τὴν θέσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀμάξης ἢ τῶν θημωνιῶν)⁸³.

Παραλλήλως, ἐκ τοῦ ἰταλ. pedot(t)a, κατόπιν παρετυμολογίας τῶ πούς, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, κατόπιν ἀφομοιώσεως τοῦ ε ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ ἰσχυροτέρου τονουμένου ο τῆς ἐπομένης συλλαβῆς, ἐσηματίσθη ἤδη ἔνωρις κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὅποτε πλυθὺς ναυτικῶν ὄρων εἰσέδυσσε εἰς τὴν σύγχρονον γλῶσσαν ἐκ τῆς ἰταλικῆς, τὸ ποδότας, ὅπερ καὶ σφύζεται εἰσέτι ταυτοσήμως εἰς τοπικὰ ἰδιώματα, ἰδίᾳ νήσον καὶ παραλίαν χωρῶν. Ἐκ τῆς εἰδικῆς σημασίας τοῦ προφρῶς, ὀδηγοῦ κατὰ θάλασσαν, τὸ pedot(t)a > ποδότας > ποδότης ἔλαβε γενικώτερον τὴν σημασίαν τοῦ ὀδηγοῦ, ποδηγέτοι, ὅφ' ἦν συναντῶμεν τοῦτο ἐν πλείσταις νεοελληνικαῖς διαλέκτοις ὡς καὶ ἐν τῇ ἰταλικῇ⁸⁴. Ἐκ τοῦ ποδότας (= ὀδηγός) τούτου ἐκλήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ εἰρημένον ἐργαλεῖον ὑποδηματοποιοῦ, ὅπερ ὀδηγεῖ, οὕτως εἰπεῖν,

⁸¹) B. E. Vidos, ἐνθ' ἀν., σ. 534: *πῆδότης > σικελ. pidotu > pedot(t)a - pedot(t)o. Ἐνταῦθα καὶ πλείστα περὶ τῆς λέξεως εἰσαχθείσης ἐν τῇ ἐνετικῇ (pedota), γαλλικῇ (pedot), σεμβοκροατικῇ (pèdot) κ.λ. Ἐκ τοῦ διαμέσου μεσαιωνικοῦ σικελικοῦ pidotu καὶ τὸ μγν. pilotus (Vidos, ἐνθ' ἀν., σσ. 533 - 535).

⁸²) ΙΑΑΑ, ἐνθ' ἀν., σ. 459α.

⁸³) Νεοελληνικὸν ἀποδότης καὶ παρὰ Somavera, ἐνθ' ἀν., σ. 40γ: ἀποδότης, ὁ, renditore (= ὁ ἐπιστρέφων τι) καὶ ἀποδότης, ὁ, retributore (= ὁ ἀναποδίδων, ἀναποδότης)· πρβλ. καὶ Tesoro, ἐνθ' ἀν., σ. 386α, ἐν λ. renditore, στρεφτής, ἀποδότης.

⁸⁴) Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1829, σ. 424α: peota, «guida, ma per lo più di mare».

τοῦτον εἰς τὴν κοπὴν τοῦ πέλματος (σόλας) τοῦ ὑποδήματος (Richtweiser).

Ἐπισημασμένους τοῦ δευτερεύοντος καὶ ὀλιγώτερον συνήθους τύπου ποδότης, ἕφ' ὃν ἀπαντᾷ ἡ λέξις παρὰ τισιν ἰδιώμασιν, ἐρμηνεύεται εἴτε ὡς ἀναλογικὸς πρὸς τὸ πλησιόσημον, καθ' ἃ προελέχθησαν, ἀποδότης, εἴτε δι' ἐξομαλισμοῦ τῆς καταλήξεως ἐκ τῶν πτώσεων τοῦ πληθυντικοῦ, κοινῶν εἰς ἀμφοτέρως (ποδότης - ης, πληθ. ποδότες)⁶⁵. Σύμπτωσιν τοῦ ἑλλ. ἀποδότης καὶ τοῦ ποδότης < ποδότης ἀποτελεῖ τὸ ἐν Αἰτωλίᾳ λεγόμενον ἀπαδότης, σημαίνον, τὸ μὲν ὄδηγός (ποδότης), τὸ δὲ βοηθός⁶⁶, μεσίτης. Ὁ ὄδηγός τινος εἶναι καὶ βοηθός, ὁ δὲ βοηθός δύναται νὰ εἶναι καὶ μεσίτης· αἱ ἔννοιαι συνάπτονται.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ χωρίον τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», βλέπομεν, ὅτι ἐρμηνεύοντες τὸ προταθὲν «ποδοτή» ὡς pedot(t)a (πρωρέα, ὄδηγόν), τὸ προκύπτον νόημα δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱκανοποιητικόν· καὶ τὸν εἶχεν ὁ Ἐρωτοκρίτος πολὺ κρύφιον ὄδηγόν. Τοῦτο βεβαίως, ἕφ' ὅσον ἐρμηνεύομεν τὸ «ποδοτή», ὄδηγόν. Εἶδομεν ὅμως, ὅτι ἡ λέξις ἐν Αἰτωλίᾳ σημαίνει καὶ βοηθόν, μεσίτην, σημασίαι, αἵτινες ἀρμόζουσιν ἄριστα, ἐὰν κατ' αὐτὰς ἐρμηνεύσωμεν τὸ «ποδοτή». Σημαντικῶς βοηθεῖ ἡμᾶς ἐν προκειμένῳ ἡ εὐρεσις τῆς λέξεως ὑπὸ συναφῇ τῷ Αἰτωλικῷ ἀποδότης σημασίαν, ἐν ἑλληνικῷ ποιητικῷ κειμένῳ συγχρόνῳ περιῖπου τοῦ «Ἐρωτοκρίτου». Πράγματι, ἐν ποιήματι Σταυρινοῦ Βησιτιάρη, Ἄνδραγαθίης τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαὴλ Βοεβόδα κτλ.⁶⁷ εὐρηται οὕτως ἐν στ. 278 :

Τότες ὁ Μεχεμέτμπεγης λέγει τοῦ Μίχνα Βόδα :

«Ἐσὲν ἀποφασίσαμε νὰ στείλωμε ποδότη».

Τὸ «ποδοτή» τοῦτο ἐρμηνεύει ἐν τῷ λεξιλογίῳ (Glossaire) ὁ ἐκδοὺς τὸ ποίημα Legrand: pilot, guide, ici celui qui conduit une affaire⁶⁸. Τοῦτο ἐρμηνεύεται κυριολεκτικῶς ἐνιαῦθα ἀπε-

⁶⁵) Πρὸβλ. τὸ σχῆμα Ἄκρίτας - Ἀκρίτης, μάστορας - μάστορης κλπ.

⁶⁶) Πρὸβλ. τὸ ἐν Μάνη ἀποδότης = βοηθός κτίστου.

⁶⁷) Émile Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux principautés danubiennes, publiés, traduits et annotés par —, Paris 1877, σσ. 28 - 127. Ὁ Γ. Ζαβίρας, Νέα Ἑλλάς ἦτοι Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδ. Γ. Κρέμου, 1872, σ. 528, ἀναφέρει ἐκδοσιν τοῦ 1668 ἐν Βενετίᾳ. Ὁ Legrand, ἐνθ' ἀν., ἀποκλείει τοιαύτην ἐκδοσιν, θεωρῶν πρῶτην τὴν τοῦ 1672, ἐξ ἧς ἀνατυποῖ τὸ κείμενον.

⁶⁸) Αὐτόθι, σ. 357.

σταλμένος, μαντατοφόρος, σημασίαι δηλαδή, καθ' ἃς ἐὰν ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γραφὴν «ποδότη», τὸ νόημα τοῦ στίχου εὐδοοῦται ἄριστα καὶ ἀσφαλῶς: καὶ τὸν εἶχεν ὁ Ἐρωτόκριτος πολὺν κριφίον βοηθὸν - ἀπεσταλμένον εἰδικώτερον κατὰ τὴν συγκεκριμένην ταύτην περίπτωσηιν.

Δυνατὴ νὰ παράσχη πράγματα ὑπάρχει ἡ ἔνστασις ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς αἰτιατικῆς «ποδότη». Ὁ τύπος τῆς λέξεως εἶναι παρὰ πᾶσι τοῖς κειμένοις, ἐν οἷς ἀπαντᾷ, ποδότης, ἐνταῦθα λοιπὸν ἔδει νὰ γραφῆ «ποδότα» καὶ οὐχὶ «ποδότη». Τούτου ὅμως γραφομένου καταστρέφεται ἡ ῥίμα, ἐτομένως ἀθετεῖται ἡ ἡμετέρα γραφή. Ἡ ἔνστασις αἴρεται, ἐφ' ὅσον ἀποδεδειγμένως ὑπάρχουσι μαρτυρίαι, τόσον λεξικογραφικαὶ ὅσον καὶ διαλεκτικαί, ὅτι ὑφίστατο ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ποδότης καὶ ὁ τύπος ποδότης.

Τὸ σφάλμα ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἣν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ πρῶτοι ἐκδόται καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Λονδινείου χειρογράφου, ὅπου ἡ λέξις θὰ μετεγράφη ἐσφαλμένως. Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν πρώτων χειρογράφων, μὴ γνωρίζοντες τὴν ἰδιωματικὴν καὶ μὴ κοινολεκτουμένην λέξιν «ποδότη» τοῦ ἀρχικοῦ ἢ τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων, διώρθωσαν ταύτην εἰς τὴν πλησιεστέραν φωνητικῶς λέξιν «προδότη», παρορῶντες, ἀμελοῦντες ἢ ἀδιαφοροῦντες, ἐὰν οὕτω βλάπτεται ἱκανῶς ὁ νοῦς τοῦ στίχου.

ΝΙΚ. ΜΙΧ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ